

Piotr Cichoracki, Aleksander Ilin

Przyczynek do dziejów komunistów w 1939 r. Dwa rękopisy Romana Zambrowskiego

Roman (Rachmil) Zambrowski (1909–1977) zapisał się w historii Polski przede wszystkim jako jeden z czołowych komunistycznych polityków doby powojennej. Piastował wysokie stanowiska partyjne i państwowe niemal od początku sprawowania władzy przez komunistów w Polsce. Jego spektakularna kariera obejmowała zarówno okres stalinowski, jak i epokę gomułkowską (w latach 1945–1963 był m.in. członkiem Biura Politycznego PZPR). W latach czterdziestych należał do grupy funkcjonariuszy z bardzo bogatym przedwojennym stażem. Działalność polityczną w II Rzeczypospolitej rozpoczął jeszcze w połowie lat dwudziestych, wstępując do Komunistycznego Związku Młodzieży. W ciągu kilkunastu lat niejednokrotnie przebywał w Związku Sowieckim, a zwieńczeniem partyjnej kariery w Komunistycznej Partii Polski przed wybuchem wojny było sprawowanie funkcji sekretarza komitetów okręgowych. Kilukrotnie aresztowany, skazany sądownie za działalność komunistyczną, pod sam koniec okresu międzywojennego został osadzony także w tzw. Miejscu Odosobnienia w Berezie Kartuskiej. Bez obawy więc o użycie przesadnego określenia można stwierdzić, że Zambrowski był bardzo aktywnym, doświadczonym i z czasem prominentnym członkiem przedwojennych, nielegalnych organizacji komunistycznych¹.

Prezentowane poniżej dokumenty są autorskimi tekstami Zambrowskiego, stworzonymi w Baranowiczach w grudniu 1939 r. Ich publikację uzasadnia przede wszystkim właśnie moment powstania. Katastrofa wrześniowa, a zwłaszcza agresja sowiecka dały drugą szansę ludziom o przeszłości podobnej do przeszłości Zambrowskiego. Wielu z nich znalazło się na obszarze okupowanym przez ZSRR i natychmiast rozpoczęło współpracę z okupantem. Prezentowane dwa dokumenty świadczą o tempie, w jakim kolaboracja została podjęta, jej skali, wreszcie konsekwencjach dla innych obywateli polskich.

¹ Kompleksową biografię Romana Zambrowskiego przygotowuje obecnie dr Mirosław Szumiło, pracownik naukowy Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Syntetyczny biogram badacz ten zawarł w periodyku poświęconym badaniom nad komunizmem. Ustalenia dr. Szumiły są podstawą dla części opracowania odnoszącej się do biografii Zambrowskiego (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie (1929–1931)*, „Komunizm: System – Ludzie – Dokumentacja” 2012, t. 1, s. 164–165 [także w wersji elektronicznej: <http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/08.pdf>]; *idem, Roman Zambrowski (1909–1977) – kariera „zawodowego” komunisty [w:] Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 407–424 [wersja obszerniejsza]).

Dokument pierwszy – zyciorys napisany przez Zambrowskiego w grudniu 1939 r. – wydaje się interesujący z wielu powodów. Znaczenie rękopisu dostrzegł kilka lat temu Alexander Brakel – jeden z niemieckich badaczy dziejów okupacji terenów obecnej Białorusi. Autobiografia Zambrowskiego została wykorzystana przez tego badacza w jego książce poświęconej sowieckiej i niemieckiej okupacji Baranowicz i wschodniej części województwa nowogródzkiego w latach 1939–1944. Służy tam jako egzemplifikacja ilustrująca typ działacza komunistycznego, represjonowanego przez władze polskie przed 17 września 1939 r. i zaangażowanego w budowanie porządku sowieckiego na zajętych obszarach II RP².

Z punktu widzenia polskiego czytelnika warto wskazać jednak przede wszystkim inne względy. Jeśli chodzi o biografię Zambrowskiego, dokument przynosi dokładne i wiarygodne określenie jego losów po 17 września 1939 r. Dokument ten jest jednym z co najmniej dwóch zyciorysów, które Zambrowski stworzył na potrzeby władz sowieckich w 1939 r.³ Autobiografia ta powstała zaledwie trzy miesiące po wybuchu wojny i była zapewne przeznaczona dla organizacji partyjnej KP(b)B w Baranowiczach, trudno więc przypuszczać, aby podane przez Zambrowskiego informacje nie odwzorowywały rzeczywistej sekwencji wydarzeń w pierwszych dniach okupacji sowieckiej. Zwraca uwagę niemal natychmiastowe skierowanie Zambrowskiego do służby w NKWD. Nie można więc absolutyzować pojawiających się niekiedy informacji o braku zaufania, którego ze strony okupanta sowieckiego mieli doświadczać dawni członkowie polskich struktur komunistycznych⁴.

Dokument nr 1 jest również drobnym przyczynkiem do dziejów Miejsca Odosobnienia w Berezie Kartuskiej. Do dziś w zespole zawierającym akta z nim związane, przechowywanym w Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu na Białorusi, brakuje około 10 proc. teczek osadzonych⁵. Zambrowski, którego obozowej teczki dziś w Brześciu nie ma, wskazuje pośrednio, kiedy i kto dokonał rozbicia tego zespołu. Interesująca jest również informacja, że jego akta zostały skopiiowane, co być może w przyszłości zwiększy szanse na odnalezienie brakujących materiałów dotyczących kilkuset osadzonych.

² Dokument został odnaleziony przez Alexandra Brakela w archiwum w Brześciu. Niemiecki historyk prawdopodobnie nie orientował się w dalszej powojennej karierze Zambrowskiego, w każdym razie nie wspominał o niej, omawiając dokument (A. Brakel, *Unter Rotem Stern und Hakenkreuz: Baranowitze 1939 bis 1944. Das westliche Weißrussland unter sowjetischer und deutsche Besatzung*, Padeborn–München–Wien–Zürich 2009, s. 168–169 [książkę udostępniła dr hab. Małgorzata Ruchniewicz]).

³ Michał Szumiło powołuje się na autobiografię napisaną 4 XI 1939 r. (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 174).

⁴ Zob. np. relację E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś*, Warszawa 1973, s. 329. Syntetyczny opis położenia byłych członków przedwojennych struktur komunistycznych w obwodzie białostockim ze wskazaniem na zróżnicowanie ówczesnej sytuacji wewnątrz tejsze grupy pod okupacją sowiecką zob. w: K. Jasiewicz, *Pierwsi po diable. Elity sowieckie w okupowanej Polsce 1939–1941*, Warszawa 2001, s. 184–186.

⁵ W archiwum brzeskim znajdują się akta 2773 osadzonych spośród 3091 osób zarejestrowanych do 29 VIII 1939 r. (PAOB, f. 98: Bierieza-Kartuzskij koncentracyonnyj łagier' ministerstwa wnutriennich diel' Polszy, miestieczko Bierieza-Kartuzskaja Pruzanskiego powieta Polesskogo wojewodstwa, Inwentarz archiwalny o. 1; W. Śleszyński, *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939*, Białystok 2003, s. 83).

Drugi prezentowany rękopis wskazuje, że rola, jaką Zambrowski odgrywał w pierwszych miesiącach sowieckiej okupacji, nie ograniczała się tylko do pracy tłumacza, analizy zdobytych akt polskich organów bezpieczeństwa i udziału w przesłuchaniach prowadzonych w baranowickim NKWD⁶. Także w inny, bezpośredni sposób walczył z tymi, których uznał za nieprzyjaciół ZSRR. Ten rozbudowany, grupowy donos wydaje się drobnym, choć poruszającym świadectwem realiów systemu represji po 17 września we wschodnich województwach II RP. Dokument autorstwa Zambrowskiego jest szczególnie z kilku powodów. Autor nie kryje, że brak mu dokładnej wiedzy o osobach, na które donosi, a nawet, że nie podjął możliwych w jego wypadku czynności weryfikacyjnych. Rzuca oskarżenia tylko na podstawie domniemyanych przezeń informacji na temat działalności wskazanych ludzi przed 1 wrześniem 1939 r. Do wybuchu wojny Zambrowski w żaden sposób nie był związany z Baranowiczami czy nawet szerzej województwami północno-wschodnimi II RP, nie mógł więc znać tych osób. Dokument ten dowodzi poza tym, że w orbitę sowieckich represji byli wciągnięci zarówno Polacy, jak i przedstawiciele mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczpospolitą⁷.

Trudno precyzyjnie ocenić, czy donos Zambrowskiego bezpośrednio komuś zaszkodził. W każdym razie należy stwierdzić, że jedna osoba spośród wymienionych przez Zambrowskiego członków Bundu na pewno była represjonowana przez władze sowieckie, polscy lekarze natomiast, także wskazani przez autora dokumentu, wiosną 1940 r. okazali się obiektem specjalnego rozpracowania agencjonalnego, które baranowickie NKWD prowadziło pod kryptonimem „Medycy”⁸. Zwraca również uwagę, że wspomniani lekarze, jakkolwiek w kwietniu 1940 r. nadal przebywali w Baranowiczach, a co najmniej dwaj z nich pracowali nadal w służbie zdrowia, byli jednak pozbawieni funkcji, które sprawowali jeszcze w grudniu 1939 r., i przesunięci na niższe stanowiska⁹. Owa degradacja wpisuje się w sugestię zawartą przez Zambrowskiego, który wiązał ich przeszłość polityczną i społeczną sprzed wybuchu wojny z jego zdaniem zbyt wysokimi stanowiskami piastowanymi w chwili powstania dokumentu.

Oba dokumenty Zambrowski napisał odrębnie po rosyjsku. Są przechowywane w Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego (Dziarżauny archiu Bresckaj wobłasci) w Brześciu. Wchodzą w skład zespołu Komitetu Obwodowego Komunistycznej Partii Białorusi w Baranowiczach (Baranowiczskij obłastnoj komitet Kommunistycznej partii Bielorusii).

⁶ M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 174.

⁷ Alexander Brakel, wzmiankujący krótko również ten dokument, ograniczył się do wskazania, że Zambrowski zadenuncjował Żydów – członków Bundu i organizacji syjonistycznych. Nie wspominał natomiast o Polakach występujących w donosie (A. Brakel, *Unter Rotem Stern...*, s. 169).

⁸ PAOB, f. 7580, o. 1, d. 29, Notatka w sprawie ostrych chorób zakaźnych w obwodzie baranowickim dla I sekretarza Komitetu Obwodowego KP(b)B z 25 IV 1940 r., k. 95.

⁹ *Ibidem*, k. 93.

1939 grudzień 6, Baranowicze – Autobiografia Romana Zambrowskiego

Autobiografia

Urodziłem się w Warszawie w 1909 r.¹ Mój ojciec² był buchalterem. Kiedy miałem 4 lata, wyjechał on do USA, gdzie zmarł w 1924 r. W USA mój ojciec został rabinem. Ukończyłem szkołę siedmioletnią w Warszawie, potem uczęszczałem na wieczorowe kursy i otrzymałem średnie wykształcenie. Pracowałem od 1924 r., pomagając matce³ i siostrze. Pracowałem jako kancelista, robotnik niewykwalifikowany na budowie, pracowałem w fabryce maszyn rolniczych.

W 1924 r. w Warszawie wstąpiłem do Komsomołu Polski⁴. W 1926 r. wstąpiłem do KPP. W 1925 r. zostałem ujęty po raz pierwszy⁵. W związku z tą sprawą otrzymałem wyrok 3,5 roku więzienia. Z więzienia wyszedłem w 1928 r., wykorzystując ogólną amnestię. W końcu 1928 r. ponownie wpadłem, ale szybko wyszedłem z powodu ciężkiej choroby⁶.

Od marca 1929 do grudnia 1936 r. pięciokrotnie przybywałem w ZSRR – pobyty trwały razem 5 lat. W ZSRR ukończyłem „komwuz”⁷ (trzyletnią Mię-

¹ Zambrowski urodził się 15 VII 1909 r. (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 164).

² Beniamin Zambrowski (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 164).

³ Chaja Zambrowska z d. Krajkiem (AAN, Akta Osobowe [byłego Archiwum KC PZPR], 8735, Karta daktyloskopijna R[omana] Zambrowskiego [1928 r.], k. 3).

⁴ Chodzi o Związek Młodzieży Komunistycznej – organizację powołaną w grudniu 1921 r. (niekiedy za miesiąc powstania przyjmuje się marzec 1922 r., kiedy odbył się I Zjazd organizacji), w 1930 r. przemianowany na Komunistyczny Związek Młodzieży Polski (L. Krzemień, *Związek Młodzieży Komunistycznej w Polsce. Pierwsze dziesięciolecie (1918–1928)*, Warszawa 1972, s. 63; A. Kołodziejczyk, *Komunistyczny Związek Młodzieży Polski* [w:] *Encyklopedia historii II Rzeczypospolitej*, red. A. Garlicki, Z. Landau, W. Roszkowski, P. Stawecki, J. Tomaszewski, Warszawa 1999, s. 163).

⁵ Aresztowanie nastąpiło 16 X 1925 r. (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 166).

⁶ Zambrowski w publikowanym dokumencie nieco zmienił wymowę wypadków z lat 1925–1928. Przede wszystkim wymienił tylko dwa z ówczesnych aresztowań. W ankiecie uczestnika VI Zjazdu KPP informował o trzykrotnym aresztowaniu w latach 1925–1928: w 1925, 1927 i w końcu 1928 r. W rzeczywistości wiarygodny jest dokument zjazdowy. Po pierwszym aresztowaniu Zambrowski odzyskał wolność po wpłaceniu kaucji w październiku 1926 r. To wyjaśniania zaskakujący *passus* w publikowanym dokumencie o wstąpieniu do partii w 1926 r., które w świetle publikowanej tu autobiografii z 1939 r. musiałyby mieć przecież miejsce w więzieniu. Kolejne aresztowanie nastąpiło w październiku 1927 r. W styczniu następnego roku Zambrowski został istotnie skazany na 3,5 roku więzienia, które opuścił już w sierpniu 1928 r. w wyniku amnestii. Kolejne zatrzymanie nastąpiło po trzech miesiącach. Michał Szumiło podaje, że szybkie zwolnienie na początku 1929 r. było wynikiem wpłacenia niewielkiej kaucji (AAN, Akta Osobowe [byłego Archiwum KC PZPR], 8735, Ankieta uczestnika VI Zjazdu KPP, k. 2; M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 166–167).

⁷ Komwuz – skrót rosyjski od zwrotu „kommunistическое высшее учебное заведение” (komunistyczna uczelnia wyższa).

dzynarodową Szkołę Leninowską – od 1929 do 1931 r.)⁸, a potem pracowałem w aparacie Komitetu Wykonawczego Kominternu⁹.

W 1929 r. zostałem przeniesiony do WKP(b) z zaliczeniem stażu od 1926 r. Należałem do organizacji partyjnych „komwuzu”, a potem Komitetu Wykonawczego Kominternu.

W okresie od 1931 do 1936 r. kilkakrotnie byłem delegowany do Polski do pracy w KZMP, jako sekretarz KC KZMP.

W grudniu 1936 r. zostałem delegowany do pracy partyjnej w Polsce. Pracowałem jako sekretarz komitetów okręgowych partii w Warszawie, w Łodzi, w Radomiu aż do rozwiązania KPP¹⁰. Po rozpuszczeniu partii w połowie 1938 r. pracowałem w warsztacie ślusarskim jako tokarz przy tokarce rewolwerowej. W marcu 1939 r. zostałem ujęty i zostałem umieszczony przez policję w obozie koncentracyjnym w Berezie Kartuskiej¹¹. Jednocześnie została przeciwko mnie wszczęta sprawa sądowa.

18 września 1939 r. zostałem wyzwolony przez Armię Czerwoną z obozu koncentracyjnego. 21 września przyszedłem do Baranowicz. Dwa dni pracowałem u tow. Tura¹², a potem tow. Tur skierował mnie do tow. Skriabina¹³.

Od 27 września pracowałem w NKWD w Baranowiczach. Jeśli chodzi o moją partyjność, przekazałem zgłoszenie do Zarządu Kadr KC WKP(b), gdzie przechowywana jest moja legitymacja partyjna. Zona, obywatelka sowiecka, pracuje w Moskwie jako inżynier w Dziesiątym Parku Taksówkowym, i dwoje dzieci. W Warszawie została moja matka-staruszka, ale mam nadzieję, że uda się jej do mnie przyjechać.

Wszystkie dokumenty dotyczące mojej partyjnej pracy w Polsce i w Kominternie znajdują się w oddziale kadr Komitetu Wykonawczego Kominternu. Tam

⁸ W 2012 r. został opublikowany bardzo obszerny fragment wspomnień Zambrowskiego, dotyczących tego epizodu; wspomnienia te powstały w latach siedemdziesiątych (R. Zambrowski, *Wspomnienia*, cz. 2, rozdz. 1 [w:] M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 176–210). Ostatnio ukazało się popularyzatorskie, syntetyczne ujęcie zagadnienia szkół sowieckich dla funkcjonariuszy partii komunistycznych (m.in. Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej), które odnosi się zwłaszcza do ich polskich słuchaczy (M. Szumiło, *Akademie czerwonej elity*, „Pamięć.pl – Biuletyn IPN” 2013, nr 5, s. 26–29).

⁹ Badacz biografii Zambrowskiego podaje jedynie, że na początku lat trzydziestych pracował on we władzach Komitetu Wykonawczego Komunistycznej Międzynarodówki Młodzieży (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 173).

¹⁰ W Warszawie pełnił funkcję członka Egzekutywy Komitetu Warszawskiego KPP (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 174).

¹¹ Zatrzymanie nastąpiło 26 III 1939 r. (M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 174).

¹² Iwan Tur, ur. w 1905 r., po zajęciu Baranowicz przez Armię Czerwoną przewodniczący tymczasowego zarządu miasta i powiatu baranowickiego. Od listopada 1939 r. I sekretarz baranowickiego Komitetu Obwodowego KP(b)B (Rozkaz nr 1 przewodniczącego Tymczasowego Zarządu m. Baranowicz i pow. baranowickiego z 19 IX 1939 r. [w:] „*Zachodnia Białoruś*” 17 IX 1939 – 22 VI 1941. *Wydarzenia i losy ludzkie*, t. 1: *Rok 1939*, red. B. Groniek, G. Knatko, M. Kupiecka, Warszawa 1998, s. 118; K. Jasiewicz, *Pierwsi po diable...*, s. 1029).

¹³ Nikołaj Skriabin, ur. w 1901 r., we wrześniu 1939 r. członek grup operacyjnych NKWD w Nieświeżu, a następnie w Baranowiczach, jeszcze w tym miesiącu nominowany na stanowisko zastępcy naczelnika Powiatowego Oddziału NKWD BSSR w Baranowiczach (K. Jasiewicz, *Pierwsi po diable...*, s. 917).

też znajdują się moje akta osobowe wyłączone przez baranowicką grupę operacyjną NKWD z archiwum policyjnego w Berezie Kartuskiej. Jego kopia znajduje się tutaj.

R[oman] Zambrowski

Źródło: PAOB, f. 7580, o. 1, d. 28, k. 3, rkps, przekład z jęz. rosyjskiego – P. Cichoracki.

Nr 2

1939, grudzień 28, Baranowicze – Pismo Romana Zambrowskiego do sekretarza baranowickiego Komitetu Obwodowego WKP(b) Iwana Tura

Od moich osobistych znajomych w Baranowiczach udało mi się dowiedzieć o b[ylých] ludziach, którzy przeniknęli do aparatu sowieckiego. Nie udało mi się sprawdzić do tej pory powyższych informacji w archiwum.

1. Worobiewski, sekretarz miejscowego Bundu¹, pracuje w ONO², prawie jako kierownik sekcji szkół żydowskich.

2. Dobkowski³ – przewodniczący miejscowego Bundu, pracuje jako dyrektor fabryki meblowej im. 17 Września.

3. Pławczik [Pławczyk?], aktywny członek Bundu, pracuje jako kierujący Wydziałem Paliw Powiatowego Komitetu Wykonawczego.

4. Doktor Rafas – członek Bundu, pracuje jako dyrektor szpitala w Lachowiczach.

5. Lidowski – członek Bundu, aktywny pracownik milicji.

6. Wachter w powiatowym komitecie WKP(b), również członek Bundu.

7. London – aktywny syjonista, właściciel domu, pracuje jako kierownik dziecięcego przytułku sierocego.

8. Trachtenberg – były właściciel składu maszyn rolniczych i sklepu żelaznego, właściciel domu, poważniejszy handlowiec – pracuje jako kierownik „Gostorga”⁴.

¹ Bund (Powszechny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji) – żydowskie ugrupowanie marksistowskie, jedna z najważniejszych żydowskich partii robotniczych w II RP.

² Otdiel Narodnogo Obrazowanija – Wydział Oświaty Ludowej (tu w składzie niezidentyfikowanej struktury).

³ Hersz Dobkowski, ur. w 1893 r., stolarz, mieszkaniec Baranowicz, aresztowany 16 VIII 1940 r., oskarżony o działalność kontrrewolucyjną i agitację antysowiecką. 12 II 1941 r. skazany na 5 lat łagru jako tzw. SOE (socjalno opasnyj element – element niebezpieczny społecznie), wyrok odbywał w łagrach Workuty (<http://lists.memo.ru/d11/f174.htm>, 21 II 2013 r.).

⁴ „Gostorg” – skrót od zwrotu „Gosudarstwienaja Torgowla” – firma mająca monopol w zarządzaniu państwowym handlem.

9. Doktor Rogiński⁵, lekarz, reakcjonista, członek faszystowskiej partii narodowej⁶, pracował przed wojną^a jako członek komisji sanitarnej, obecnie zajmuje tutaj to stanowisko.

10. Łopatto⁷ – lekarz, reakcjonista, aktywny działacz faszystowski, w baranowickim radio⁸ miał referat w obronie tzw. paragrafu aryjskiego, obecnie pracuje niemal jako dyrektor baranowickiego szpitala.

11. Kagan – członek KC Poale[j] Syjon⁹, pracuje jako lekarz I polikliniki.

12. Wengielek [Węgielek?]¹⁰ – b[yły] lekarz powiatowy i więzienny, wydaje się, że pracuje jako zastępca głównego lekarza wydziału ochrony zdrowia¹¹.

13. Maks Szternkac – aktywny trockista, wielokrotnie w Łodzi występował publicznie z trockistowskim oszczerstwem, oskarżał Związek Sowiecki, pracuje w wydziale uchodźców Powiatowego Komitetu Wykonawczego.

R[oman] Zambrowski

Źródło: PAOB, f. 7580, o. 1, d. 28, k. 1–2, rkps, przekład z jęz. rosyjskiego – P. Cichoracki

^a W *oryginale* „pri Poliakach”.

⁵ Rogiński – lekarz, przed wybuchem wojny działał w Izbie Lekarskiej Wileńsko-Nowogródzkiej, do września 1939 r. miał pracować jako kierownik Oddziału Zdrowia Wydziału Powiatowego. W kwietniu 1940 r. był inspektorem sanitarnym stacji sanitarnej w Baranowiczach („Dziennik Urzędowy Izb Lekarskich” 1939, nr 6, s. 280; PAOB, f. 7580, o. 1, d. 29, Notatka w sprawie ostrych chorób zakaźnych w obwodzie baranowickim dla I sekretarza Komitetu Obwodowego KP[b]B z 25 IV 1940 r., k. 93).

⁶ Zambrowskiemu zapewne chodziło o Obóz Zjednoczenia Narodowego, skoro według innego dokumentu sowieckiego Rogiński miał być przed wrześniem 1939 r. aktywnym członkiem OZN w Baranowiczach (*ibidem*).

⁷ Konstanty Łopatto – lekarz, do Baranowicz przeniósł się z Wilna na przełomie lat 1938 i 1939. W kwietniu 1940 r. przebywał w Baranowiczach. Podlegał rozpracowaniu agenturalnemu NKWD pod kryptonimem „Medycy” („Dziennik Urzędowy Izb Lekarskich” 1939, nr 1, s. 14; PAOB, f. 7580, o. 1, d. 29, Notatka w sprawie ostrych chorób zakaźnych w obwodzie baranowickim dla I sekretarza Komitetu Obwodowego KP[b]B z 25 IV 1940 r., k. 95).

⁸ Rozgłoszenia Polskiego Radia w Baranowiczach została uruchomiona 1 VII 1938 r.

⁹ Poalej Syjon (Żydowska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Robotnicy Syjonu) – żydowska partia socjalistyczno-syjonistyczna działająca w Polsce w latach 1906–1950. Na początku lat dwudziestych doszło w niej do rozłamu na mniejszościową marksistowską Poalej Syjon-Lewicę i Poalej Syjon-Prawicę. Oba stronnictwa działały w województwach północno-wschodnich II RP.

¹⁰ Wengielek (albo Węgielek) – lekarz, w kwietniu 1940 r. pracował jako inspektor sanitarny stacji sanitarnej, a także lekarz szpitala miejskiego w Baranowiczach. Przed 1939 r. miał stopień porucznika WP. Wiosną 1940 r. deklarował zamiar wyjazdu za granicę. Podlegał rozpracowaniu agenturalnemu NKWD pod kryptonimem „Medycy” (PAOB, f. 7580, o. 1, d. 29, Notatka w sprawie ostrych chorób zakaźnych w obwodzie baranowickim dla I sekretarza Komitetu Obwodowego KP[b]B z 25 IV 1940 r., k. 93, 95).

¹¹ Otdiel Zdravochranienija – struktura nieustalonej instytucji. Mógł być to wydział miejskiego, rejonowego lub obwodowego komitetu wykonawczego.

Piotr Cichoracki (ur. 1975) – historyk, doktor habilitowany, pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Zainteresowania badawcze: dzieje polityczne II Rzeczypospolitej. Do jego najważniejszych publikacji należą *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939* (2005); *Polesie nieidylliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX w.* (2007); *Droga ku anatemie. Wacław Kostek-Biernacki (1884–1957)* (2009); *Stołpce – Łowcza – Leśna 1924. II Rzeczpospolita wobec najpoważniejszych incydentów zbrojnych w województwach północno-wschodnich* (2012).

Aleksander Ilin (ur. 1956) – docent Uniwersytetu Poleskiego (Pińsk, Białoruś), historyk, krajoznawca, badacz historii i kultury Polesia Brzesko-Pińskiego, dziejów związków ukraińsko-białoruskich, narodzin ukraińskiej i białoruskiej idei narodowej; redaktor naczelny czasopisma „Historyczna Brama: Historia i Kultura Palessia”. Autor około 150 prac historycznych, opublikowanych w czasopismach białoruskich, ukraińskich, polskich i rosyjskich (m.in. *Nacyjonalnaje adradżeńnie paczatku XX st.: bielaruska-ukrainskija powjazi*, „Spadczyna” 2000, nr 2; *Raman Skirmunt u bramacka-palitycznym i kulturalnym žyccy Pinszczyny u 20–30-ja hh. XX st.*, „Historyczny Almanach” 2003, t. 8; *Oczerki istorii kultury Pinska XIV–XVIII wiekow*, „Historyczna Brama: Historia i Kultura Palessia” 2009, nr 1), a także współautor edycji źródeł *Za tebe, Ukrajino...: z archiwu wiazniw konctaboru Bereza-Kartużka (1934–1935) czasiw II Riczi Pospolitoji* (2010).